

## РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ШТЕГРАЦІЇ

І.А. Зязюн  
м. Київ

### ДІАЛЕКТИКА ОСОБИСТІШИХ ЦІННОСТЕЙ ТА СМИСЛІВ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Поширення гуманістичних ідей в суспільстві зумовило виникнення нової педагогічної парадигми, що базується на сприйнятті дитини як суб'єкта розвитку і виховання й піднесення значення розвитку її ціннісної свідомості.

Правомірність постановки означеної проблеми зумовлена визнанням цінності самої особистості й усвідомленням ціннісних орієнтацій та ціннісних відношень як стійкого вибіркового надання переваг зв'язку суб'єкта з об'єктом оточуючого світу, коли цей об'єкт, представляючи собою соціальні значення, набуває для суб'єкта особистісного смислу, розцінюється як дещо значуще як для життя окремої людини, так і для суспільства в цілому.

Ціннісна свідомість, ціннісне відношення мають стати змістом освіти. Але педагог повинен обирати об'єктом свого впливу лише поведінку дитини, а суб'єктивна свобода її відношень до соціальних цінностей повинна опануватися завдяки власному досвідові. Адже тільки в тому випадку, коли пізнана цінність зумовлена сприйманням, естетичним переживанням людини, вона стає регулятором її поведінки.

Кожна особистість має свої динамічні особистісні смисли, які варто взяти за одиницю аналізу і розглядати їх як індивідуальне відображення дійсності, що виражає відношення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність і спілкування. Усвідомлений особистісний смисл, як правило, стає цінністю особистості. Смисл і ціннісна свідомість як форма відображення і проєктування реального життя людини, в якому майбутнє базується на родовому досвіді і сприйнятті особистої долі з позицій загального блага є основою нового рівня свідомості. Особистісний смисл і особистісний досвід - основними цінностями особистості.

У формуванні взаємовідношень школярів як суб'єктів освітньої системи важливою є активна діяльність свідомості, самостійно здійснювані рішення з приводу цінностей та норм ставлення до людей. Щодо ціннісного відношення школярів до якостей особистості слід відзначити, що тут ціннісна свідомість регулює розвиток соціально-психологічних якостей дитини, оптимізує потребу в спілкуванні, а також відіграє важливу роль у розвитку дитини як суб'єкта і об'єкта суспільних відносин, формуючи у неї ідеали, інтереси, установки.

Соціально-ціннісні якості і норми поведінки набувають особистісного смислу лише тоді, коли дитина розуміє їх сутність, і коли вони пройшли етап естетизації (переживання, почуттів, освоєння як цінності, стійкої для особистості). Норма, на відміну від цінності, є суто раціональним і формалізованим регулятором поведінки людей, вона виступає як надособистісний, відчужений від людини закон життя. Сукупність норм приходить до дитини ззовні, цінність - внутрішній, естетичний, засвоєний суб'єктом орієнтир його життя - сприймається як власна духовна інтенція.

Шкільний вік - це внутрішньо ціннісний період, найбільш сприятливий для морального розвитку особистості. Психіка молодшого школяра базується на швидкій взаємодії емоції і поведінки, у «Я-концепції» домінує «Я-емоційне». На цій основі виокремлюється емоційно-когнітивний етап у становленні ціннісної свідомості. У такий спосіб, оволодіння цінностями спілкування у шкільному віці відбувається в емоційно-когнітивній площині, де психічною формою вияву ціннісної свідомості і, як наслідок - відношення, є переживання. Зароджується воно через предметне (почуттєво-практичне) чи образно-метафоричне пізнання і розвивається до усвідомленого почуття. Тобто, для молодших школярів ефективним є образно-метафоричний спосіб пізнання світу з поступовим залученням дискурсивно-теоретичного мислення. Когнітивний складник передбачає усвідомлення дітьми своїх почуттів, емоцій, оволодіння способами саморефлексії з приводу своїх почуттів. Це, власне, і є усвідомленням гуманної поведінки.

Суб'єктивно-емоційна діяльність свідомості концентрує в собі гуманістичні ідеали, цілі, мотиви, наміри, настрої. Основою розвитку і вдосконалення суб'єктивно-емоційного складника свідомості є ціннісне знання, що визначає позицію і поведінку людини. На його основі формується відношення людини до світу, до людей, до самої себе. Згідно з емоційною чутливістю молодший школяр не може мати знеособлену діяльну позицію, і саме тому мотивує її параметри, стає її провідником. У цьому виявляється потенційна сутність виховного впливу сімейних та інших культурних традицій, мистецтва, соціальних та психологічних чинників. Пісня чи казка формують ціннісні знання, що визначають позицію та поведінку дитини, зумовлюють її відношення до світу, до людей, до самої себе. Цьому віку взагалі властиве підсвідоме прагнення до створення позитивного (ідеального) Я-образу, своєрідної потреби людського самоствердження як громадянина суспільства. Тому в молодшому шкільному віці домінуючим є формування соціально-ціннісного відношення до норм соціальної культури.

Характерною особливістю молодшого школяра є швидкий зв'язок емоцій і поведінки, що створює підґрунтя позитивних виявів особистості на основі таких елементів «Я-концепції», як «я подобаюся», «я захищений», «я шанований», «я улюбленець», «я здатний». Через власне «Я» дитина обирає з трансльованої педагогом системи цінностей свій конкретний смисл, який є для неї єдиним, неповторним та істинним. У зв'язку з цим розвиток ціннісних позицій дитини в контексті виховної цілі повинен вибудовуватися педагогом як сприяння формуванню суб'єктивності дитини, здатної визначити стратегію і

тактику власного життя, осмислено здійснювати вибір і нести за нього відповідальність.

Для того, щоб смисл і значущість ціннісного знання були сприйняті дитиною як власна цінність, ці знання повинні бути пережиті, наділені почуттями. Для цього важливо використовувати особистісно орієнтовану освіту культурологічного типу, що передбачає створення умов полікультурної освіти. У полікультурному, етнічно різноманітному середовищі виховання ціннісної свідомості, як основи гуманних взаємовідносин, особливого значення набувають народні мистецтва (пісня, живопис, декор, архітектура).

Але опанування дитиною культурних цінностей залишається однією зі складних проблем. Адаптація сучасна школа слабко виконує одне з головних завдань - передачу учням досвіду ціннісно-естетичного відношення до дійсності. Ця ситуація призводить до зниження, примітивізації і нівелювання рівня якості й культурних орієнтацій школярів. Взаємовплив традицій та інновацій, згідно із Концепцією модернізації освіти, можливий саме в цьому просторі - поєднання інноваційних освітніх технологій та традицій естетичної культури. Це ставить на порядок денний проблему розвитку естетичного досвіду та здібностей майбутнього і діючого вчителя.

Практика показує, що застосування інноваційних освітніх технологій випереджає процес формування естетичної культури вчителя. На цій основі виникає протиріччя між наявною естетичною інформацією й необхідною для роботи вчителя з учнями. Результатом цього є значні прорахунки у знанні вчителем ролі емоційно-почуттєвої сфери учнів. Який же вихід з цієї ситуації?

Завдяки інтегруючому характеру естетичного досвіду як складової ціннісних відношень, культура постає у вигляді системи інноваційних зрушень у професійній підготовці майбутнього вчителя. У педагогічних ВНЗ впровадження нових технологій повинне відбуватися з формуванням у майбутнього вчителя естетичної культури як загальнонаціональної й національної ціннісної основи освіти. Особливість цієї єдності зумовлюється й тенденціями глобалізації. У сфері естетичної культури у зв'язку з цим виникають ідеї транснаціональної освіти, регіонального і міжрегіонального співробітництва, віртуальних університетів, інші культурно-естетичні образи. У перспективі мобілізації естетичних ресурсів людині можна відкрити нові обрії в освоєнні досвіду всього людства.

Зростаюча динаміка інноваційних процесів в естетичній культурі майбутнього вчителя приводить до розуміння необхідності їх системного, цілісного вивчення, введення нових понять. Очевидно, ці нововведення вимагають усебічного вивчення на основі інтеграції різних дисциплін, споріднених з педагогікою: психології, естетики, етики, філософії, соціології, культурології, фізіології вищої нервової діяльності. Поки що у ВНЗ майбутні вчителі до такого не готуються, що загрожує непосильністю їх включення в інноваційну діяльність, і, як наслідок, особистісними протиріччями і кризами.

Методологічними принципами процесу становлення естетичної культури майбутнього вчителя можуть стати поряд із сукупністю сучасних підходів (гуманістичний, акмеологічний, культурологічний, системно-цілісний,

особистісно-діяльнісний) також морально-антропологічні принципи Г.С. Сковороди, ідеї культурно-історичного розвитку Л.С. Виготського, естетико-філософські теорії О.Ф. Лосева.

У наш час, коли традиційний досвід взаємодії педагогічних ВНЗ та закладів культури і мистецтв не спрацьовує, виникає необхідність трансформації культурно-естетичних цінностей в образ життя вузу. Позитивний результат формування естетичної культури майбутнього вчителя залежить від взаємодії народного, професійного, самодіяльного мистецтв. Це пов'язано з «архітектонікою» мистецтва, згідно з якою в його специфічних рисах приховується поступ до естетичного удосконалення особистості. Коли йдеться про моральне, громадянське виховання естетичними засобами, то мається на увазі вплив образів на почуттєвий світ студентів. Отже, така професійна підготовка майбутнього вчителя вимагає встановлення зв'язків між академічними групами, керівництвом вузу і факультетів з одного боку і компетентними педагогами у сфері естетичної культури з іншого. Такий перетин діяльності дає можливість студентам розвивати власний естетичний досвід з використанням принципу референтності освітнього простору образами діячів науки, культури, мистецтва.

У цьому випадку великої значущості набуває принцип естетичного діалогу, що є своєрідною переключкою культур. Принцип естетичного діалогу є провідним у змісті методики формування культури майбутнього вчителя в Процесі інтерактивного спілкування. Результативність діалогу залежить від сумісних ціннісно-орієнтаційних установок, визначення проблем, доступних і особистісно значущих для суб'єктів спілкування, від рівня реалізації естетичного самопізнання.

Отже, сучасна педагогічна освіта має надати майбутньому вчителю можливість розвивати себе, творчо самовиражатися через усвідомлення своєї естетичної активності і значущості в процесі естетичного переживання, в процесі особистісної самореалізації.

**Н.Г. Ничкало**  
**м. Київ**

#### **НЕПЕРЕРВНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА: ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

„Ми маємо справу з  
найскладнішим... Людиною...“  
(В.О. Сухомлинський)

За загальним визнанням видатних вчених, політиків, економістів, педагогів, громадських діячів багатьох країн світу, керівників міжнародних організацій, саме освіта є найефективнішим, найперспективнішим шляхом і водночас запорукою прогресу людства у третьому тисячолітті. Освіта - це